

Muzeul Limbii Române și anchetele lingvistice indirecte

Cosmina-Maria Berindei*

Keywords: *indirect linguistic survey; Romanian Language Dictionary; Sextil Pușcariu; Romanian Language Museum*

Lucrarea de față propune o reevaluare a rolului pe care l-a avut folosirea metodei anchetei lingvistice indirecte în cercetarea întreprinsă în cadrul Muzeului Limbii Române din Cluj și prezintă un mod de accesibilizare a răspunsurilor primite la cele opt chestionare ale Muzeului. Elaborate cu scopul de a îmbogăți materialul lexicografic în vederea redactării *Dicționarului limbii române* și de a obține informații preliminare în vederea realizării *Atlasului Lingvistic Român, Chestionarele Muzeului Limbii Române* au generat un material impresionant prin volumul și prin conținutul său, dar care n-a beneficiat până acum de o valorificare sistematică.

Vom începe studiul nostru cu o analiză a contextului mai larg care a determinat lansarea *Chestionarelor Muzeului Limbii Române*, apoi ne vom opri asupra istoriei folosirii anchetei lingvistice indirecte ca metodă de colectare a datelor în spațiul cultural european. Vom continua prezentând modul de lucru și rezultatele înregistrate la Muzeul Limbii Române prin intermediul acestei metode de cercetare, iar în final vom propune un model de accesibilizare și valorificare lingvistică a răspunsurilor la *Chestionare*.

Înființat cu rolul de institut de cercetare, Muzeul Limbii Române a fost întemeiat prin decizia Consiliului Dirigent al Universității clujene din 27 august 1919. La foarte scurt timp după înfăptuirea României Mari, la Cluj s-au creat premisele dezvoltării universității românești. Astfel, într-o atmosferă de entuziasm și exaltare, prin eforturile intelectualilor transilvăneni și cu sprijin din partea unor oameni de știință din Vechiul Regat sau din străinătate¹, universitatea clujeană s-a articulat atât ca instituție de formare academică, cât și ca „lăcaș al cercetărilor originale” și ca mijloc de „popularizare a științei”

* Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, România.

¹ În primul număr al „Anuarului Universității din Cluj” (I, 1919–1920, Cluj, Tipografia Institutului de arte grafice „Ardealul”, 1921, p. 4–6), se publică *Raportul Rectorului Sextil Pușcariu despre activitatea Universității din Cluj dela înființarea ei, cetit cu ocazia ședinței inaugurale din 10 octombrie 1920*, în care este expus pe larg modul în care o seamă de intelectuali români și-au oferit sprijinul pentru a conferi un prestigiu incontestabil universității clujene în momentul înființării ei.

(Pușcariu 1920–1921: 1–2). Sextil Pușcariu, primul rector al Universității, a fost și întemeietorul Muzeului Limbii Române, creat pe lângă Facultatea de Litere și Filosofie. Scopul principal al acestui Institut de cercetare era redactarea *Dicționarului limbii române*. Sextil Pușcariu primise această sarcină din partea Academiei Române, după mai multe încercări eșuate de realizare a lucrării fundamentale ce se afla, în fapt, la baza înființării, la 1 aprilie 1866, a „Societății Literare Române”, denumită anul următor „Societatea Academică Română” (Pascu 1991: 54–55).

Primul *Dicționar* redactat sub „auspiciile vechii academii” a fost un dicționar general, istoric și etimologic (Haja, Dănilă *et alii* 2005: 16). Autorii acestuia, A.T. Laurian și I.C. Massim, au gândit lucrarea ca pe o „carte care coprende tesaurulu cellu mai pretiosu allu totoru Româniloru” (Laurian, Massim 1871: V). *Dictionariulu limbei romane*, publicat în două tomuri și însoțit de un *Glossariu care coprinde vorbele din limba romana straine prin originea sau forma lor, cumu si celle de origine indouiosa*, inventariază aproximativ 70 000 de cuvinte-titlu, dintre care doar 50 000 sunt termeni funcționali, existenți în limbă (Haja, Dănilă *et alii* 2005: 16). Ceialți termeni au fost preluați direct din dicționare latine, metoda de lucru adoptată, care trădează o excesivă tendință latinizantă, fiind expusă și motivată clar de către autori. Acest *Dicționar* s-a vrut a fi, așa cum limpede se sugerează în *Prefață*, un monument de romanitate a limbii române (Laurian, Massim 1871: VI). Deși autorii recunoșteau utilitatea metodei statistice în lexicografie, arătând că aceasta dă adevărata fizionomie a limbii, nu au apelat la ea în elaborarea *Dicționarului* lor. Firește că un astfel de proiect lexicografic nu luase în considerare termenii din limba populară. *Dicționarul* a fost foarte des criticat, singurul merit ce pare să-i mai fie atribuit astăzi fiind acela că este singurul dicționar al Academiei proiectat și finalizat în cadrul aceluiași grup de cercetare (Seche 1966: 180).

Rezultatul obținut prin acest prim dicționar nefiind unul mulțumitor, la Academia Română a început un amplu proiect lexicografic, inițiat de Bogdan Petriceicu Hasdeu sub titlul *Etymologicum Magnum Romaniae*. Din această lucrare s-au publicat trei tomuri, până la cuvântul *bărbat*, însă ea rămâne un punct de referință pentru lexicografia românească. Hasdeu ignoră neologismele intrate în limbă în secolul al XIX-lea, însă acordă o atenție sporită limbii române vechi, limbii populare și graiurilor dacoromâne, înțelegând prin acest demers un act recuperator, fiindcă dacă vor fi ignorate într-o lucrare de acest gen, cuvintele limbii populare vor fi pierdute pentru generațiile viitoare (Hasdeu 1884: 2). Iar în viziunea lui Hasdeu,

Un mare dicționar, în care poporul nu este cuprins cel puțin tot pe atâta pe cât se cuprinde acolo statul major al națiunii, în care o odă sau un sonet nu primesc în clubul lor un cântec bătrânesc sau o doină, în care citațiunile dintr-o nuvelă s-ar crede pângărite alături de citațiuni dintr-un basm, în care ar fi un scandal nesuferit de a se întâlni la o-laltă [sic!] un vers din „Vicleem” cu o strofă dintr-o tragediă, și-n care se descrie menuetul, dar nu se pomenesce „ca la ușa cortului”;

un asemenea mare dicționar este un anacronism astăzi, căci Știința limbii urmărește cu stăruință evoluțiunea vorbei nu într-o sémă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrânse, ci tocmai în popor mai pe sus de tôte (Hasdeu 1892: XIII).

Etymologicum Magnum Romaniae acorda o atenție deosebită limbii vorbite de popor, iar pentru colectarea datelor Hasdeu a lansat un *Chestionar*, cuprinzând 206 întrebări, însoțite de instrucțiuni foarte scurte privind modul în care trebuiau formulate răspunsurile.

Întrucât ritmul în care se reușea publicarea *Dicționarului* era mult mai lent decât se așteptau Academia și regele, care finanța proiectul, în 1897 se stabilește, în cadrul unui colectiv de lucru, programa pentru un nou dicționar, proiect care i-a fost încredințat lui Alexandru Philippide. Acesta a propus introducerea în dicționar deopotrivă a neologismelor și a barbarismelor pe care le-a identificat în cele 199 de izvoare provenind din epoci diferite, pe care le avea drept sursă (Seche 1969: 36). El a lucrat articolele de dicționar până la prepoziția *de*, apoi din cauza unor conflicte care au apărut în 1905 între Comisia academică a Dicționarului și autorul acestuia, dicționarul i-a fost încredințat, în anul următor, lui Sextil Pușcariu (Haja, Dănilă *et alii* 2005: 17).

Sub conducerea lui Sextil Pușcariu munca la dicționar a fost făcută de către un colectiv mai mare de lucru. În redactarea lucrării cunoscute sub numele de *Dicționarul Academiei* (DA) s-au folosit fișele deja existente în fișierul *Dicționarului*, precum și cele extrase de Pușcariu, materialul lexical urmând să fie îmbogățit pe parcurs. În acest fel, redactarea este însoțită de o perocupare lexicografică permanentă. Sub conducerea lui Pușcariu s-au publicat, până în 1944, 2 956 de pagini, cuprinzând literele A–C, F–K și în parte litera L (*l – lojniță*). Înțeles ca un dicționar istoric și general, DA cuprinde atât cuvinte vechi, populare și regionale, cât și neologisme și cuvinte recent intrate în limbă. După cel de-al Doilea Război Mondial munca la acest dicționar a încetat, parte din litera D (*d – de*) a rămas în fază de tipar. În continuare *Dicționarul* a apărut sub denumirea *Dicționarul limbii române. Serie nouă* (DLR) și s-a realizat în cadrul colectivelor de cercetare de la Cluj, București și Iași, continuându-se după 1965 publicarea sa de acolo de unde rămăsese nepublicat sub conducerea lui Pușcariu. S-a schimbat însă abordarea și s-a lărgit mult bibliografia. Limba populară a continuat să intre în bibliografia *Dicționarului*.

Textul introductiv semnat de Sextil Pușcariu la începutul primului tom al *Dicționarului* constituie una dintre cele mai largi expuneri de motive din istoria lexicografiei românești (Seche 1969). În această introducere, Pușcariu face o detaliată prezentare a modului în care a fost selectat materialul și a celui în care s-a alcătuit lista de cuvinte, arătând că principala sursă o reprezintă dicționarele anterioare, iar o alta extrasele din literatură, din texte cât mai variate și din diferite epoci. Cât privește cuvintele populare, Pușcariu precizează:

Cuvintelor populare am căutat a le da un loc cât mai nerestrâns, căci ele sunt adevărate elemente ale dicționarului limbii române, în ele se oglindește geniul limbii noastre (Pușcariu 1913: XVI).

Încă de acum, conștient de necesitatea publicării *Dicționarului* chiar și într-o formă care nu este perfectă, Sextil Pușcariu exprimă dezideratul ca în următoarea ediție limba populară să ocupe un loc mai însemnat. Perfecționarea instrumentelor și a metodelor de colectare a materialului dialectal ar fi trebuit să ofere bogăția de cuvinte din graiuri de pe întregul spațiu geografic în care se vorbește românește. Atlasele lingvistice și răspunsurile la anchetele lingvistice indirecte, cea condusă de B.P. Hasdeu și apoi cele conduse de Sextil Pușcariu, urmau să se constituie în sursa cea mai importantă pentru extragerea unor fișe necesare completării *Dicționarului* în privința cuvintelor aparținând limbii populare.

Anchetele prin corespondenți lansate în cadrul Muzeului Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu au cuprins opt chestionare și au fost precedate de alte demersuri similare atât în Europa, cât și în România, ceea ce a ajutat la perfecționarea metodei.

Prima anchetă realizată prin corespondenți cu scopul de a colecta material dialectal a fost cea efectuată în Germania de G. Wenker, în anul 1876, prin intermediul revizorilor școlari (Pop 1926: 31). Cu scopul de a realiza un atlas lingvistic, el a încercat să adune în mod sistematic informațiile folosind un chestionar ce cuprindea în principal 40 de enunțuri care se cereau a fi transpuse în graiul local. La anchetă s-au primit 44 251 de răspunsuri din 40 736 de localități (*ibidem*: 31).

În 1884, B.P. Hasdeu a început o anchetă dialectală prin corespondenți, trimițând un chestionar lingvistic și mitologic ce cuprindea 206 întrebări (*ibidem*: 35). Aceasta avea în vedere colectarea de material privind graiul poporului român, cu divergențele sale dialectale, necesar elaborării dicționarului academic *Etymologicum Magnum Romaniae* (Hasdeu 1887: VII). Ancheta miza pe îmbogățirea dicționarului tezaur cu date privind terminologia referitoare la tehnicile populare și la alte aspecte privind cultura tradițională.

Peste patruzeci dintre întrebările chestionarului lui Hasdeu vizează aspecte fonetice și sunt formulate punctual, așa încât răspunsurile să poată fi ușor sintetizate. Foarte puține dintre întrebări se referă la aspecte specifice morfologiei limbii, iar cele mai multe dintre ele sunt întrebări ce vizează palierul lexical. Între acestea există întrebări închise, la care se așteaptă un răspuns precis, iar începând cu întrebarea 134, majoritatea întrebărilor cuprinse în chestionar sunt de tip deschis și au un pronunțat caracter etnografic. Acestea cer observații despre obiceiuri tradiționale, credințe sau ființe mitologice, dar și descrieri ale unor munci sau practici cotidiene.

Chestionarul lui Hasdeu cuprinde cinci indicații despre modul în care să se formuleze răspunsurile. Prima dintre ele atrăgea atenția asupra faptului că

nu e necesar să se răspundă la toate întrebările, ci doar la acelea în legătură cu care respondentul „e în deplină cunoștință de cauză” (Hasdeu 1884: 4). Prin cea de-a doua indicație se cerea precizarea localității în care se aplica chestionarul. Următoarele două indicații se referă la transcrierea cât mai exactă, din punct de vedere fonetic, a vorbelor rostite și la însoțirea lor cu enunțuri prin care să poată fi înțeles sensul lor.

O altă anchetă prin corespondenți a fost cea coordonată de L. Gauchat în vederea elaborării lucrării intitulată *Glossaire des patois de la Suisse romande*. Ancheta a fost lansată în 1900 și nu s-a mărginit doar la răspunsuri la întrebări, ci a vizat, în egală măsură, literatură dialectală, documente de arhivă, culegeri lexicografice (Pop 1926: 42). În acest fel, a fost posibilă colectarea unui material impresionant. Este prima anchetă foarte minuțioasă, prin care s-au expedit un număr de 227 de chestionare, cu o frecvență de 20 de chestionare anual, pe parcursul a 12 ani de activitate (*ibidem*: 45).

Cunoscute fiind aceste cercetări anterioare realizate prin metoda anchetelor lingvistice indirecte, în anul 1922, la Muzeul Limbii Române din Cluj s-a lansat un prim chestionar lingvistic, dintr-o serie de opt. Cu scopul de a îmbogăți tezaurul de cuvinte aparținând limbii populare care ar fi urmat să intre în *Dicționarul limbii române*², Sextil Pușcariu a apelat la o rețea de intelectuali ai satelor cărora le-au fost trimise, pe parcursul a cincisprezece ani, între 1922 și 1937, cele opt chestionare, însoțite de o scrisoare și o listă de recomandări.

De-a lungul anilor, conținutul scrisorii și al listei de indicații s-a păstrat în mare măsură, fiind schimbate doar chestiuni specifice fiecărui chestionar. Sextil Pușcariu își începe scrisoarea arătând valoarea pe care o are bogăția limbii române și subliniind necesitatea de a se cunoaște „comoara de cuvinte, de expresii și de împărecheri fericite de vorbe pe care strămoșii noștri ne-au lăsat-o și pe care părinții noștri au desăvârșit-o, în toate regiunile locuite de români”, „înainte de ce progresele repezi ale unei civilizații unitare vor șterge urmele vechi și regionale din graiul comun”³. Explică apoi că răspunsurile la chestionar vor fi utile pentru realizarea *Dicționarului limbii române* și vor servi pentru *Atlasul lingvistic*. În scrisoarea care însoțește ultimul chestionar, cel referitor la mâncare și băutură, Pușcariu nu se mai referă la *Atlasul lingvistic*, dar vorbește despre dublul scop al chestionarului, unul lingvistic, „de a aduna toate numirile de mâncări cunoscute de țărani noștri”⁴, și unul social, de a cunoaște modul de hrănire al țăranilor. În încheierea scrisorii se oferă informații despre premiile care urmau să se acorde celor mai bune răspunsuri și despre adresa poștală la care se așteptau răspunsurile.

² Deși a fost gândit pentru a sta la baza unui *Atlas Lingvistic Român*, pentru care nu existau fonduri suficiente în vederea realizării unor cercetări directe în teren, încă de la lansarea primului chestionar, trimis în 15 000 de exemplare, Sextil Pușcariu miza mai ales pe materialul lexical pe care-l va colecta prin intermediul acestor anchete (Pușcariu 1921–1922: 903).

³ Aceste observații apar în scrisoarea care însoțește fiecare dintre cele opt chestionare.

⁴ *Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi*, Cluj, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1937, p. 3.

După scrisoare, sub titlul *Indicații pentru răspunsurile la chestionar*, pe cuprinsul a aproape trei pagini, sunt formulate indicații detaliate privind redactarea răspunsurilor. Sunt cele mai complexe indicații pentru anchetele indirecte realizate în spațiul cultural românesc. Primul lucru în legătură cu care erau atenționați corespondenții era acela de a completa, conform cerințelor, „Foaia personală”. Aceasta se constituia într-un formular de două pagini, expedit odată cu chestionarul și cerut a fi trimis Muzeului Limbii Române împreună cu răspunsul. Informațiile care trebuiau completate priveau numele oficial și cel dat de locuitori comunei, denumirea localității în alte limbi, dacă se folosea, numărul de locuitori și etnia lor, forma de relief a ținutului (munte, deal, șes). De asemenea se cerea să se spună dacă prin localitate trece calea ferată, vreo șosea principală sau vreun râu, care este orașul cel mai apropiat și care este localitatea în care se află judecătoria, prefectura, târgul. Se mai cereau informații despre școală, biserică, meșteșuguri, despre persoana care a răspuns la chestionar și informatorii săi, precum și adresa exactă a unor persoane cunoscute care ar dori să participe la anchetă.

Lista continuă cu puține detalii despre cum să fie redactate din punct de vedere formal răspunsurile, apoi cu indicații privind conținutul acestora. Membrii corespondenți sunt sfătuiți să nu se lase influențați de forma literară a cuvântului, care este folosită în întrebare, ci s-o redea pe cea din grai, chiar dacă au impresia că nu este corectă sau frumoasă. Pentru a transcrie cât mai fidel cuvintele, li se oferă câteva informații despre transcrierea fonetică, inclusiv o listă de semne, cu exemple simple, fiind însă rugați să apeleze la ele doar în măsura în care sunt siguri că ceea ce vor transcrie este corect. În caz contrar, li se sugerează că e mai bine să apeleze la caracterele obișnuite.

În mod sigur, rezultatele anchetei indirecte realizate de B.P. Hasdeu l-au determinat pe Sextil Pușcariu să nu pună mare accent pe aspectele fonetice în chestionarele Muzeului Limbii Române, cunoscut fiind că de cele mai multe ori corespondenții, neavând nici cunoștințe de fonetică, nici exercițiul transcrierii fonetice, nu vor reuși să dea răspunsuri precise în acest domeniu⁵. Din acest motiv, prin anchetele indirecte conduse de Sextil Pușcariu s-a avut în vedere mai ales colectarea de date cu caracter lexical.

Alte indicații ce le erau oferite corespondenților vizau surprinderea deosebirilor de grai între tineri și vârstnici sau între bărbați și femei, precum și deosebirile de grai față de satele din vecinătate. De asemenea, se cerea să se dea cuvintelor definiții cât mai precise, precum și exemple care să permită deciprarea sensului cu precizie. Atunci când cuvintele denumeau obiecte, respon-

⁵ Sever Pop subliniază în capitolul *La valeur des enquêtes par correspondance* din studiul său *Buts et méthodes des enquêtes dialectales* că dezavantajele anchetelor prin corespondenți sunt: lipsa educației fonetice a corespondenților, lipsa de unitate a răspunsurilor și riscul ca unele dintre persoane să nu fie originare din localitate sau, chiar dacă s-au născut în acel sat, graiul lor să fie contaminat, după ce au intrat în contact cu persoane care vorbesc alte graiuri (Pop 1926: 176–177).

denții au fost încurajați să le deseneze, pentru o cât mai precisă configurare a acestora.

Indicațiile se încheie cu un fragment ce sintetizează un întreg capitol de metodologie a cercetării de teren în lingvistică. Ușor diferite de la un chestionar la altul, aceste indicații metodologice conțin sfaturi care-l inițiază pe corespondent așa încât să obțină rezultate cât mai bune în urma efectuării anchetei și să nu cadă în capcana de a influența răspunsul primit de la informatorii săi folosind în întrebare forma literară a cuvântului:

Nu cercați să răspundeți la chestionar dintr-o dată, ci luați-vă răgaz. Cele mai bune răspunsuri le primiți stând de vorbă cu oamenii. Dacă se poate, când puneți întrebarea, nu numiți cuvântul pe care voiți să-l aflați din gura omenilor, ca să nu le influențați răspunsul, ci întrebați-i pe departe. De multe ori puteți primi răspunsul arătând obiectul, pe care îl vor numi (Chestionarul I: 7).

Indicațiile metodologice care însoțesc *Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană* se referă la modul de colectare a datelor toponimice și antroponimice în teren. Pentru o cât mai detaliată înregistrare a toponimiei localității, se sugerează corespondenților să împartă localitatea în sectoare mici, în funcție de văi sau de drumuri, și să consemneze toate numele locurilor, așa cum sunt ele cunoscute de către localnici. În ceea ce privește antroponimele, se sugerează ca acestea să fie copiate din registrul populației, aflat la Primărie.

Trebuie să precizăm că în afară de *Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană*, prin toate celelalte se cere corespondenților să înregistreze deopotrivă cuvinte care nu se referă la tema chestionarului, dar care sunt folosite în sat și să le comunice separat, ca *adaos la Chestionar*:

În vorbirea zilnică fiți atenți asupra cuvintelor auzite și notați-le. Astfel, încetul cu încetul veți completa toate răspunsurile și puteți da și materialul pentru «adaosul la Chestionar» de pe pag[ina] din urmă (Chestionarul I: 7).

Chestionarul I. Calul se încheie cu un *adaos la Chestionar*, numit ca atare. Acesta conține patru întrebări care excedează tema chestionarului și care se referă la particularitățile graiului. Prima întrebare cere corespondenților să precizeze caracteristicile cele mai importante ale graiului local. Următoarele două vizează particularitățile din grai ironizate de locuitorii din satele învecinate, precum și particularitățile graiurilor din satele învecinate care sunt ironizate de locuitorii satului vizat de anchetă, cerându-se corespondenților să le enumere. Ultima întrebare solicită notarea cuvintelor și a expresiilor care se cunosc prin partea locului, dar care nu se întrebuițează în alte părți sau care au înțeles sau formă diferită de limba literară.

Chestionarul II. Casa conține o singură întrebare care, prin conținutul ei, configurează *adaosul la Chestionar*, solicitând completarea cuvintelor care nu privesc tematica abordată de chestionar, dar care se folosesc în satul anchetat și nu sunt cunoscute în alte părți.

Începând cu *Chestionarul III. Firul*, niciunul dintre chestionare nu mai conține la final întrebări care să se constituie în *adaos la Chestionar*. În lista de indicații, cu excepția *Chestionarului IV*, toate celelalte mențin precizarea referitoare la notarea separată a cuvintelor folosite în limbajul cotidian care nu au legătură cu terminologia abordată prin chestionar și transmiterea lor ca *adaos la Chestionar*.

În plus, patru dintre chestionare (*Chestionarul III. Firul*, *Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană*, *Chestionarul V. Stâna, păstoritul și prepararea laptelui* și *Chestionarul VI. Stupăritul*) au fost însoțite de câte un supliment ce conținea un set de fișe pe care erau scrise cuvinte⁶ din terminologia chestionarului. În lista de indicații se cerea corespondenților să precizeze, pentru fiecare termen scris pe fișă, dacă există în localitate, cum se pronunță exact și care este înțelesul său precis.

Rezultatele obținute prin anchete lingvistice indirecte realizate pe baza celor opt chestionare trimise de Muzeul Limbii Române au îmbogățit considerabil sursele cu caracter documentar și informativ care înregistrează limba română populară, în vederea utilizării ei în *Dicționarului limbii române*. În egală măsură, ele au fost un prilej de sondare a terenului în vederea realizării anchetelor directe pentru Atlasul Lingvistic Român. Materialul primit ca răspuns la aceste chestionare a fost tratat de-a lungul anilor când cu mai mult, când cu mai puțin entuziasm. Până acum însă nu a fost excerptat întreg materialul care-ar fi meritat să fie introdus în *Dicționar*, chiar dacă el figurează în bibliografia *Dicționarului*. De altfel, primele volume din *Dicționar* s-au publicat înainte de a fi fost trimise *Chestionarele*. Pentru ca acest material să devină o sursă funcțională pentru *Dicționarul Limbii Române*, dar și pentru alte cercetări, din alte domenii pentru care prezintă interes, este necesară publicarea lui neîntârziată.

Într-o inventariere sumară a rezultatelor obținute prin anchetele lingvistice indirecte realizate la Muzeului Limbii Române din Cluj constatăm că pentru *Chestionarul I. Calul* (1922), care conține 142 de întrebări, s-au primit răspunsuri din 551 de localități în timpul acordat pentru răspunsuri și încă câteva zeci de caiete cu răspunsuri venite cu întârziere. *Chestionarul II. Casa* (1926) realizat de R. Vuia, S. Pop și Șt. Pașca este cel mai vast, conținând 489 de întrebări. Astăzi se păstrează răspunsurile primite la acest chestionar din 415 de localități. În cutiile în care se păstrează răspunsurile la *Chestionarul III. Firul* (1929) există 176 de caiete cu răspunsuri la cele 150 de întrebări. *Chestionarul*

⁶ Suplimentele la chestionar au fost create pentru a colecta informații lexicografice. În urma unei analize și a unei evaluări de specialitate, fișele au fost excerptate și acelea care s-au ridicat la nivelul exigențelor cercetătorilor au fost introduse în fișierul *Dicționarului*. Suplimentele care se păstrează astăzi mai conțin doar acele fișe care n-au fost completate sau care, din diferite motive, n-au fost excerptate. În unele cazuri, pe baza acestor fișe, se poate reconstitui suplimentul, așa cum a fost el redactat, pentru a reconstitui metoda de lucru prin anchetele lingvistice indirecte folosită în cadrul Muzeului Limbii Române.

IV. *Nume de loc și nume de persoană* (1930), care conținea 164 de întrebări, a primit în jur de 150 de răspunsuri. Pentru *Chestionarul V. Stâna, păstoritul și prepararea laptelui* (1931), le cele 182 de întrebări s-au primit răspunsuri din 100 de localități. Numărul de răspunsuri păstrate la *Chestionarul VI. Stupăritul* (1933) este de 46, provenind din 45 de localități. Răspunsurile la cele 168 de întrebări din *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* (1935) nu se mai păstrează, din păcate, în arhiva Muzeului (Comșulea 2015: 52), iar *Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi* (1937) a primit răspunsuri din 34 de localități.

Chestionarele Muzeului Limbii Române nu conțin întrebări cu caracter fonetic și morfologic. Acestea vizează palierul lexical și unele sunt întrebări închise prin care se cer denumiri pentru diferite obiecte, locuri, acțiuni, iar altele sunt întrebări deschise prin care se cer descrieri de obiceiuri, activități sau expunerea unor credințe. Răspunsurile la cele opt chestionare se contrituie în cel mai vast material colectat în România prin anchete lingvistice indirecte. Ele au fost înregistrate la primire, apoi unele au cunoscut o altă numerotare, pentru a răspunde unor necesități de cercetare cu metodele specifice geografiei lingvistice. Acestea au fost numerotate discontinuu. Ulterior, la intrarea în bibliografia *Dicționarului*⁷, unele au primit o altă numerotare, dictată de ordinea alfabetică a inițialei din denumirea localității. Această nouă inventariere a exclus din răspunsurile la fiecare chestionar caietele care nu se mai păstrau la acel moment, dar despre care știm că au existat fiindcă unele au fost premiate, iar listele cu premiile a fost publicată în „Dacoromania”.

Astăzi se impune accesibilizarea materialului prin publicarea lui în ediții adnotate, însoțite de studii de specialitate și de indici de cuvinte și de expresii, care ar face mult mai eficientă consultarea sa, atât din perspectiva folosirii în noua ediție a *Dicționarului limbii române*, cât și în cercetări din alte domenii. Discuțiile asupra materialelor lingvistice colectate prin anchete indirecte pun problema punctelor slabe ale acestora. Sever Pop face câteva precizări privind punctele slabe ale răspunsurilor *Chestionarul I. Calul* și care sunt valabile pentru răspunsurile la toate chestionarele. Astfel, el arată că răspândirea materialului în spațiu, pe cuprinsul țării, nu este uniformă. O altă problemă identificată de Sever Pop este legată de subiectivismul corespondenților (Pop 1927–1928: 57). Unii dintre respondenți s-au aplecat cu mai multă dragoste asupra muncii pe care au efectuat-o, alții au dat răspunsuri superficiale. De aceea uneori s-au trimis scrisori prin care se cereau informații suplimentare privitoare la acele cuvinte sau expresii în legătură cu care existau îndoieli (*ibidem*: 59).

Sigur că materialul colectat prin anchete lingvistice indirecte trebuie supus unor evaluări de specialitate, prin care să fie legitimat. Odată parcursă

⁷ În anexa III a bibliografiei *Dicționarului* sunt incluse Chestionarele Muzeului Limbii Române, cu excepția *Chestionarului I. Calul*, a *Chestionarului III. Firul* și a *Chestionarului VII. Instrumente muzicale*. (DLR 1965: CIX–CXXI).

această etapă, după ce va fi transcris și adnotat, abia prin publicarea sa și, în acest fel, prin accesibilizare, se poate spune că și-a atins pe deplin menirea pentru care, cu atâta strădanie, a fost colectat. Ar fi păcat ca aceste flori ale limbii „culese cu roua prospețimii pe ele” – așa cum elogios numea Sextil Pușcariu limba populară (Pușcariu 1926: 11) – să rămână nevalorificate pe deplin în noua ediție a *Dicționarului* și în alte lucrări în care ar putea aduce informații prețioase.

Bibliografie

- Chestionar I = *Chestionarul I. Calul*, Cluj, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1922.
- Comșulea 2015: Elena Comșulea, *Chestionarele Muzeului Limbii Române – premise de cercetare*, în „Philologica Jassyensia”, IX, nr. 1 (21), p. 47–56.
- DLR 2006: *Dicționarul Limbii Române*, serie nouă, tomul I, partea a III-a, *Litera D* (d-deînmulțit), București, Editura Academiei Române.
- DLR 1965: *Dicționarul Limbii Române*, serie nouă, tomul VI. *Litera M*, București, Editura Academiei.
- Haja, Dănilă *et alii* 2005: Gabriela Haja, Elena Dănilă, Corina Forăscu, Bogdan-Mihai Aldea, *Dicționarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziționarea*, Iași, Editura Alfa.
- Hasdeu 1884: B.P. Hasdeu, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, Edițiunea Academiei Române, Bucuresci, Tipografia Academiei Române.
- Hasdeu 1887: B.P. Hasdeu, *Prefață*, în B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul I, București, Stabilimentul grafic SOCEC & TECLU, p. V–LIX.
- Hasdeu 1892: B.P. Hasdeu, *Dicționare și Dicționare*, în B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul II, București, Stabilimentul grafic SOCEC & TECLU, p. IX–XVIII.
- Laurian, Massim 1871: A.T. Laurianu, I.C. Massimu, *Prefațiune*, în *Dictionariulu limbei romane, dupo insarcinarea data de Societatea Academica Romana*, tom I, Bucuresci, Editura Noua Typographia a Laboratoriloru Romani, p. V–XXVI.
- Pascu 1991: Ștefan Pascu, *Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înființare*, București, Editura Academiei Române.
- Pop 1926: Sever Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*. Extrait des „Mélanges de l'École Roumaine en France”, IIe partie, Paris, J. Gamber, 1927.
- Pop 1927–1928: Sever Pop, *Câteva capitole din terminologia calului*, în „Dacoromania”, V, p. 51–271.
- Pușcariu 1913: Sextil Pușcariu, *Raport către Comisiunea Dicționarului*, în *Dicționarul Limbii Române*, tom I, partea I, A–B, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, p. IX–XLI.
- Pușcariu 1926: Sextil Pușcariu, *Dicționarul Academiei*, Academia Română. Memoriile secțiunii literare, seria III, tomul III, mem. 7, București, Cultura Națională.
- Pușcariu 1920–1921: Sextil Pușcariu, *Muzeul limbei române*, în „Dacoromania”, I, p. 1–8.
- Pușcariu 1921–1922: Sextil Pușcariu, *Raportul anual al Muzeului Limbii Române*, în „Dacoromania”, II, p. 899–904.

Seche 1966: Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. I, București, Editura Științifică.

Seche 1969: Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. II, București, Editura Științifică.

The Romanian Language Museum and the Indirect Linguistic Surveys

The present paper suggests a reevaluation of the role the indirect linguistic survey had, firstly, in the research conducted by The Museum of the Romanian Language in Cluj and, secondly, in the strategies of making available the answers to the eight questionnaires sent by the Museum. In order to enrich the lexicographic material for the elaboration of *The Romanian Language Dictionary* and to obtain preliminary information for the *Romanian Linguistic Atlas*, *The Questionnaires of the Romanian Language Museum* generated a material impressive through its volume and content, which has never been systematically valorized.

The linguistic surveys made by correspondents within the Romanian Language Museum under Sextil Pușcariu's supervision were preceded by other similar endeavors both in Europe and Romania. In 1876 in Germany, G. Wenker made the first survey through correspondents in order to collect dialectal material. Another indirect linguistic survey belonged to B.P. Hasdeu (1884) and focused on the collection of information about traditional techniques and culture. The questionnaire included 206 questions and it was made for the elaboration of the academic dictionary entitled *Etymologicum Magnum Romaniae*.

The purpose of Sextil Pușcariu's linguistic survey was the insight into the language spoken by the people in order to prepare the *Dictionary of the Romanian Language*; it was achieved through questionnaires sent to a network of correspondents from the entire territory inhabited by Romanians. The first questionnaire was sent in 1922 and the last recorded answers were in 1939. During this time, eight questionnaires were sent with the following themes: I. *The Horse (Calul, 1922)*, II. *The House (Casa, 1926)*, III. *The Thread (Firul, 1929)*, IV. *Name of Place and Name of Person (Nume de loc și nume de persoană, 1930)*, V. *The Sheepfold, the Grazing and Milk Preparation (Stâna, păstoritul și prepararea laptelui, 1931)*, VI. *The Apiculture (Stupăritul, 1933)*, VII. *Musical Instruments (Instrumente musicale, 1935)*, VIII. *Food and Beverage (Mâncări și băuturi, 1937)*. The material provided by the answers to the questionnaires was only partially used for the *Dictionary of the Romanian Language*.

In this respect, it is necessary to make the material available by publishing it as soon as possible in an annotated edition with an index that would facilitate its use for the *Dictionary of the Romanian Language* in whose bibliography can be found, although this material from all the eight questionnaires' answers was not entirely used. The publishing of the documents at the same time with their full filing with the purpose of becoming a functional bibliography of the *Dictionary of the Romanian Language* would fulfill Sextil Pușcariu and his colleagues' desideratum. Being aware of the limits the linguistic surveys through correspondents can have, but also of this research method's advantages, we believe the material collected through the indirect research method has a considerable potential for the better knowledge of the Romanian language.